

DOI 10.31865/2414-9292.24.2025.348441

УДК 159.922.7-053.4/.5:316.624

ДІТИ В НЕСПРИЯТЛИВИХ ОБСТАВИНАХ: ВІД АДАПТАЦІЇ ДО ЖИТТЄВИХ ЦІННОСТЕЙ

Валентина Поуль

доцентка, кандидатка психологічних наук, доцентка кафедри педагогіки і психології, деканеса факультету підвищення кваліфікації педагогічних кадрів, Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-9010-3841
poul@ippo.dn.ua

Тетяна Колган

доцентка, кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри управління та адміністрування, проректорка з навчальної роботи та економічних питань, Донецький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-9276-3173
takolgan@ippo.dn.ua

Анотація. Актуалізується питання виокремлення основних аспектів набуття життєвих цінностей дітьми 5-7 років. Увага акцентується на можливостях організації психолого-педагогічної підтримки та супроводу в несприятливих обставинах під час війни в межах інтегрального підходу.

Аналіз досліджень науковців, які висвітлювали різноманітні аспекти формування ціннісних ставлень (зокрема виокремлення концептуальних моделей життєвих цінностей, ролі національної ідентичності в формуванні психологічної та соціальної стійкості дорослих, особливостей підтримки в адаптації особистості дитини під час війни в контексті інтегрального підходу, особистісної та групової ідентичності та психологічної стійкості старших дошкільників та ін.) дало підстави розглянути організацію набуття життєвих цінностей дітьми на етапі їх переходу від дошкільної до початкової ланки освіти на засадах інтегрального підходу. Відповідно метою статті стало висвітлення особливостей набуття життєвих цінностей дітьми 5-7 років у несприятливих обставинах життя та організації психолого-педагогічної підтримки і супроводу цього процесу в дистанційному форматі. Авторами представлено результати запровадження простих дієвих технологій підтримки дітей, які будуть допоміжними і самим дорослим, зокрема батькам та педагогам, через апробацію авторської програми «Несприятлива погода» з розвитку універсальних навичок адаптації та відновлення в несприятливих обставинах життя (автор В. Поуль, к.псих.н., доцент). Робота за означеною програмою спрямовувалася на створення умов, у яких особистість дитини набуває здатності вибору ціннісних орієнтацій, отримання та подальшого впровадження досвіду успішного вирішення різноманітних життєвих ситуацій, соціалізації через запровадження універсальних технологій навчання навичкам адаптації та відновлення. Аналіз отриманих даних дозволив виявити закономірність у більш інтегрованому залученні дітей до спільної взаємодії з батьками та однолітками, що підтримувало їхній емоційний стан, узгоджувати власні активності та свого оточення, що вказує на зростання когнітивної та

емоційної інтегрованості у розвитку самоідентифікації та соціальних компетенцій у складних життєвих ситуаціях. Виявлені прямі кореляції між моделями поведінки дітей у несприятливих обставинах та їх активностями (діти, які зосереджені на особистих ресурсах (улюблена іграшка, річ), частіше потребують підтримки дорослих для відновлення свого стану ($r=0,252$); респонденти, які проявляли активну залученість до улюблених занять та ігор, демонстрували знання, як діяти, пошук рішення у стресових ситуаціях ($r=0,395$) та самостійність у подоланні труднощів ($r=0,351$); діти, які висловлюють свої мрії та прагнення, частіше виявляють інтерес до спільних дій та активностей з батьками та однолітками ($r=0,238$); діти, які визначають свої емоції, здійснюють відновлення та відволікання у стресових ситуаціях через творчі активності ($r=0,308$) та ін.). Доведено, що сформованість у дітей універсальних навичок адаптації до несприятливих обставин позитивно впливає на різні сфери життя, зокрема на їхню емоційну та соціальну компетентність; регуляція емоційних переживань (гнів, смуток, провина та інші) природніше здійснюється через вибір універсальних навичок, що є показником відновлення – зміцнення емоційної інтегрованості та покращення саморегуляції. Запровадження короткотривалої програми «Несприятлива погода» з розвитку універсальних навичок адаптації та відновлення для дітей 5-7 років у вигляді психологічної технології ігрового квесту «Cross-Cutting Skills for Child «Обирай і грай!» забезпечить систему психолого-педагогічної підтримки та супроводу дітей та їх батьків на етапі їх переходу від дошкільної до початкової ланки освіти в умовах викликів несприятливих обставин під час війни.

Отже, розвиток універсальних навичок адаптації та відновлення в межах інтегрального підходу сприяє формуванню цілісної структури соціальних і емоційних зв'язків дітей 5-7 років, де підтримка, допомога, відповідальність і співпереживання з боку однолітків і дорослих взаємно підсилюють одна одну і в подальшому становлять підґрунтя їх життєвих цінностей.

Ключові слова: життєві цінності; інтегральний підхід; несприятливі обставини життя; психолого-педагогічний супровід; діти 5–7 років; універсальні навички адаптації та відновлення.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Пошкодження освітньої інфраструктури, вимушена евакуація родин дітей, їх перебування в небезпечних та несприятливих для життя обставинах через безпосередні воєнні дії порушують відчуття психологічної безпеки, захищеності, впливають на зміну життєвих цінностей та особистісної ідентичності. У Концепції «Нова українська школа: простір можливостей» зазначено, що освітнє середовище важливо створювати на засадах атмосфери довіри, доброзичливості, взаємодопомоги і взаємної підтримки при виникненні труднощів у навчанні та повсякденному житті, підтримки добрих ідей для плекання української ідентичності («Концепція», 2016: 19). Водночас відкритим залишається питання щодо формування ціннісних ставлень, які слугують підґрунтям щасливого особистого життя дітей (зокрема старшого дошкільного і молодшого шкільного віку) та подальшої успішної взаємодії із суспільством у сучасних умовах постійного психологічного стресу та фізичної небезпеки. Які це повинні бути цінності? Хто саме їх визначає в житті дітей? Які технології сприятимуть їх формуванню?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури дозволив визначити, що теоретичним підґрунтям проблеми дослідження є:

– концептуальні моделі життєвих цінностей українців (під час широкомасштабної агресії Росії проти України), національної ідентичності та вплив патріотичних стимулів висвітлено в працях О. Холод (2023), В. Шимко (2024) та ін.;

– роль національної ідентичності в формуванні психологічної та соціальної стійкості та прив'язаності до рідної домівки обґрунтовано в працях С. Бойко (2025), М. Бондаренко, Л. Жданюк (2023) та ін.;

– сучасні погляди науковців на виховання патріотизму, як цілісної системи патріотичних якостей духовно-морального, емоційно-почуттєвого, інтелектуального та діяльнісно-поведінкового характеру, визначено в публікаціях Л. Прокоф'єва, А. Пономаренко (2022) та ін.;

– розкриття актуальних питань психолого-педагогічного супроводу та підтримки в адаптації та розвитку особистості дитини під час війни в контексті інтегрального підходу в дослідженнях В. Поуль, І. Волженцевої (2020), В. Поуль, Т. Колган (2023) та ін.;

– виховання особистісної ідентичності у дітей розглянуто в роботі М. Коток (2019) та групової ідентичності – у дослідженні Н. Дишлової (2023) та ін.;

– особливості психологічної стійкості дітей 5–7 років висвітлено в працях І. Карабаєвої (2025), Н. Кравчук (2018), Т. Піроженко, Л. Соловйової, Т. Гурковської, Л. Токаревої, О. Федорчук (2025), О. Федорчук (2025) та ін.;

– проблема адаптації та взаємодії дошкільнят та їхніх батьків за несприятливих життєвих обставин розкривається в дослідженнях Т. Бородулькіної (2024), В. Поуль (2022) та ін.

Проведений аналіз науково-педагогічної літератури дає підстави стверджувати, що проблема дослідження особливостей формування життєвих цінностей дітей 5-7 років, коли відбувається процес адаптації як до викликів несприятливих обставин під час війни, так і до набуття нового життєвого досвіду переходу від дошкільної до початкової ланки освіти, ще не була предметом окремого наукового дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є виокремлення основних аспектів набуття життєвих цінностей дітьми 5-7 років, організації психолого-педагогічної підтримки та супроводу на етапі їх переходу від дошкільної до початкової ланки освіти в умовах викликів несприятливих обставин під час війни.

Результати дослідження. Урахування умов та змін, які відбулися в галузі освіти під час воєнного стану, зокрема негативні наслідки травмування, що проявляються на різних рівнях функціонування особистості дітей і дорослих:

- на соціально-психологічному – як зменшення схильності до спільних дій та співробітництва, здатності співпереживати, зниження рівня довіри до оточуючих та ін.;

- на ціннісно-смысловому – як погіршення осмислення досвіду, неспроможність визначати нові цінності життя, тимчасова втрата здатності до планування майбутнього;

- на індивідуально-психологічному – як порушення цілісності, ідентичності себе як особистості і своєї ролі в світі, зниження активності, працездатності, адаптивності до постійних змін.

Значно збільшилася кількість звернень щодо психологічної підтримки дітей в умовах війни, надання психологічної допомоги у подоланні стресових та тривожних станів, адаптації до нових умов та відновлення цінностей життя після вимушеної евакуації, втрати домівки, здоров'я, пережитого досвіду постійних повітряних тривог, обстрілів тощо.

Отже, виникла низка викликів для пошуку та опрацювання ефективних технологій супроводу для підтримки і відновлення в освітнього процесу, а саме:

- значне зростання чисельності учасників освітнього процесу, які отримали психологічні травми різного ступеня внаслідок військових дій та потребують постійної психологічної підтримки й допомоги (Федорчук, 2025; Нахула, Ніколаєв Савич, 2024);

- брак практичних психологів/послуг із психологічного супроводу під час освітнього процесу з огляду на потребу, що постійно зростає, зокрема в закладах дошкільної освіти Донецької області для дітей на етапі їх переходу від дошкільної до початкової ланки (Карабаєва, 2025; Поуль, 2022);

- неготовність педагогічних працівників у стресових умовах до підтримки дітей, які отримали психологічну травму, до розуміння того, яка потрібна підтримка, так як організувати взаємодію для адаптації та відновлення під час дистанційного освітнього процесу (Poul, 2024);

- недостатня обізнаність батьків у сфері психічного здоров'я та їх неспроможність надавати психологічну підтримку дітям, коли самі дорослі відчують сильний стрес (Бородулькіна, 2024);

- необхідність упровадження простих дієвих технологій підтримки дітей, які будуть допоміжними і самим дорослим, зокрема батьками та педагогам (Поуль & Колган, 2023, Поуль, 2022).

У межах діяльності регіонального дослідно-експериментального майданчика з теми «Технології психологічного супроводу конструювання поведінкових моделей особистості у несприятливих обставинах» (керівник

В. Поуль, к.псих.н., доцент) один із акцентів роботи було зосереджено на дослідженні особливостей набуття життєвих цінностей дітьми 5-7 років, організації психолого-педагогічної підтримки та супроводу набуття цих цінностей на етапі їх переходу від дошкільної до початкової ланки освіти в умовах викликів несприятливих обставин під час війни при впровадженні авторської програми «Несприятлива погода» з розвитку універсальних навичок адаптації та відновлення. Дослідження здійснювалося на засадах інтегрального підходу, ґрунтуючись на єдності і цілісності в рівнях взаємодії суб'єктів освітнього процесу (дітей педагогів, психологів, батьків), нерозривної їх взаємодії, яка спрямована на створення та підтримку середовища, в якому кожна особистість набуває здатності свідомого вибору ціннісних орієнтацій, отримання та подальшого впровадження досвіду успішного вирішення різноманітних життєвих ситуацій, соціалізації в соціумі через запровадження універсальних технологій навчання навичкам адаптації та відновлення (Поуль & Волженцева, 2020; Poul, 2024).

Робота проводилася вихователями, учителями початкових класів та психологами (які пройшли відповідне навчання) у дистанційному форматі з 4-6 родинками (дитина та один із батьків). Обов'язковою умовою проведення занять з дітьми була залученість їх батьків. Усього взяло участь 75 дітей 5-7 років (дошкільного та молодшого шкільного віку), із них експериментальну групу (далі – ЕГ) склали 53 особи, контрольну (далі – КГ) – 22.

З обома групами респондентів було проведено опитування ДО (Поуль, 2022) та ПІСЛЯ (на добровільній основі із забезпеченням конфіденційності кожного учасника) в ігровій формі для виявлення у дітей особливостей усвідомлення себе та набуття життєвих цінностей. З учасниками ЕГ раз на тиждень проводилися 5 зустрічей з формування універсальних навичок адаптації та відновлення в несприятливих обставинах: «ПРОКАЧАЙСЯ!» (уміння відновлювати свій стан при сильному хвилюванні, тривозі, відчутті страху), «ПІДГОТУЙСЯ!» (уміння шукати різні шляхи вирішення – створення плану безпечних дій), «ЗАРЯДЖАЙСЯ!» (уміння відновлювати сили через улюблені ігри, заняття та справи), «ПРИЄДНУЙСЯ!» (уміння просити про допомогу у вирішенні ситуації), «ДІЙМО!» (уміння надати допомогу ближньому та залучати друзів до спільної гри і справи) (Poul & Kolgan, 2023).

Аналіз отриманих результатів висвітив особливості усвідомлення себе дитиною, що відображалось у малюнку та в розповіді про себе, яку записували батьки та/або педагоги. Дані свідчать, що діти обох груп зазначають компоненти ідентифікації себе, які ми умовно розподілили за показниками (табл. 1).

Так, більшість респондентів обох груп у розповіді про себе називають своє

ім'я, статеву приналежність, відмічають членів родини та активності з ними, улюблені заняття та ігри; третина учасників виокремлюють значимі іграшки та речі, та прогулянки на природі, у парку або навколишнє середовище; незначна частина дітей згадують взаємодію з друзями та домашніми улюбленцями, говорять про свої мрії, бажання та емоційний стан.

Таблиця 1

Особливості ідентифікації себе дітьми 5-7 років (у%)

Показники ідентифікації (на основі узагальнення відповідей дітей)	ЕГ діти		КГ діти	
	ДО	ПІСЛЯ	ДО	ПІСЛЯ
Ім'я, статеву приналежність	56	60	86	90
Родинні зв'язки, спільні активності з членами родини	34	55	41	32
Друзі	11	19	14	9
Значимі Іграшки/ Предмети/ Речі	25	15	18	23
Улюблені заняття/ Ігри/ Хобі/ Творчість/ Конструювання	38	45	41	36
Бажання/ Мрії/ Прагнення	9	9	23	14
Емоції/Почуття	8	34	14	18
Тварини/Домашні улюбленці	13	13	14	9
Природа/Навколишнє середовище	26	28	14	23

По завершенні запровадження програми «Несприятлива погода» з навчання навичкам адаптації та відновлення в ЕГ збільшилася кількість дітей, які виокремлюють взаємодію та активності з членами родини (на 21%) та однолітками/друзями (на 8%), важливість займатися улюбленими заняттями та іграми (на 7%). У КГ ці показники знижуються на 9%, 5%, 5% відповідно. На 28% збільшується кількість дітей ЕГ, які починають ідентифікувати свої емоції, КГ – це незначний показник (на 4%). Після навчання універсальним навичкам у дітей дошкільного і молодшого шкільного віку спостерігається збільшення конкордації, що свідчить про взаємозв'язок між соціальними контактами (родиною ($r=272$) та друзями ($r=0,335$), творчими ігровими активностями дітей із їхнім уявленням про себе ($r=234$)). У поведінці дітей ЕГ спостерігалися закономірності у більш інтегрованому залученні своїх соціальних контактів (батьків та друзів) до творчих активностей і практики, що позитивно вплинуло на їхній емоційний стан, більш узгодженого і цілісного сприйняття власних інтересів та свого оточення, що вказує на зростання когнітивної та емоційної інтегрованості у розвитку самоідентифікації та соціальних компетенцій у складних життєвих ситуаціях.

У таблиці 2 висвітлено особливості набуття життєвих цінностей дітьми 5-7 років у вирішенні складних для них ситуацій, зокрема, моделі поведінки, яких

набувають під час навчання навичкам відновлення.

Таблиця 2

Особливості набуття життєвих цінностей дітей 5-7 років у вирішенні несприятливої ситуації, яка найбільше її хвилює (у%)

Моделі поведінки вирішення несприятливої ситуації	ЕГ		КГ	
	ДО	ПІСЛЯ	ДО	ПІСЛЯ
Очікування вирішення ситуації/ Бездіяльність/ бажання	9	11	27	18
Потреба у допомозі, підтримці та захисті дорослих	51	45	18	27
Застосування технік дихання для самовідновлення та заспокоєння	0	19	0	5
Знання, як діяти та пошук рішення	41	62	73	73
Відновлення та відволікання через творчі активності	15	45	23	36
Спільні дії/соціальна взаємодія	15	43	36	36
Самостійне подолання/ навички вирішення/ Активні дії/ пошук вирішення	17	43	23	27
Емоційна реакція (за спостереженнями батьків)	38*+4 ⁺	23*+19 ⁺	66*+0	41*+18 ⁺

*- позначена негативна реакція дітей; ⁺ - позитивні емоційний стан

У ЕГ збільшилася кількість респондентів, які зазначають самостійний пошук шляхів вирішення ситуації, яка хвилює, та відповідних власних активних дій на основі набутого досвіду (на 27%) порівняно з КР (на 4%), залучення інших для спільної діяльності (на 28%), та різні активності для відволікання (на 30%) та техніки дихання (на 19%) від негативних переживань (відповідно в КР – на 13% та на 5%). Також у ЕГ спостерігається зменшення на 6% кількості дітей, які зазначили потребу в допомозі та захисті дорослих, водночас у КГ кількість респондентів зростає на 9%. Цікаво відзначити той факт, що під час вибору рішень, як діяти, діти обох груп майже не відмічають свої переживання, водночас їхні батьки вказують на зменшення негативних (ЕГ їх в двічі менше, ніж у КГ) реакцій (істерика, плач, крики) у своїх дітей та збільшення стриманого емоційного реагування на несприятливі обставини.

Збільшилася конкордація ($W=0,170 \rightarrow W=0,206$), що свідчить про більш узгоджене поєднання емоційного стану дітей ЕГ із їхніми особистісними прагненнями, соціальною взаємодією та повсякденними активностями. Прямі кореляції показують, що участь у творчих, соціальних та інших активностях сприяє розвитку самостійності, пошуку рішень і залучення батьків і друзів до взаємодії та спільних справ, тоді як обернені зв'язки (зокрема з війною/безпекою) відображають природний механізм захисного фокусування уваги на ризиках. Розглянемо деякі з них:

- потреба у допомозі, підтримці, захисті дорослих прямо корелює зі

значущими іграшками та предметами ($r=0,252$), що свідчить про те, що діти, які зосереджені особистих ресурсах (улюблена іграшки, річ) для відновлення свого стану, частіше потребують підтримки дорослих;

- знання, як діяти, та пошук рішення, прямо пов'язані з улюбленими заняттями, іграми, творчістю, конструюванням ($r=0,395$), щодо залучення до творчих активностей та улюблених занять сприяють розвитку навичок самостійного вирішення проблем;

- відновлення та відволікання через творчі активності корелює з емоціями ($r=0,308$) та природнім і навколишнім середовищем ($r=0,270$), і обернено з війною та небезпекою ($r=-0,279$), тобто діти, які розуміють свій емоційний настрій та пробують відновлюватися через позитивні емоційні ігри та природні ресурси, менше фокусуються на ризиках і загрозах;

- спільні дії та соціальна взаємодія з батьками та однолітками прямо корелюють із бажаннями, мріями та прагненнями ($r=0,238$), що свідчить про інтеграцію особистісних прагнень та соціальної активності;

- прояв активних самостійних дій у подоланні проблем прямо пов'язане з улюбленими заняттями, іграми, творчістю, конструюванням ($r=0,351$), що підтверджує роль творчих активностей у розвитку навичок самостійності.

Здійснений аналіз свідчить про підвищення взаємозв'язку між емоційно-ціннісними орієнтаціями дітей, тобто особливостями ідентифікації себе, та їхніми поведінковими моделями набуття життєвих цінностей у вирішенні несприятливої ситуації (зокрема соціальними стратегіями й діями у взаємодії з дорослими та однолітками) та зростання соціально-емоційної зрілості дітей:

- внутрішня потреба у підтримці з боку дорослих поступово врівноважується завдяки підсиленню побудові дружніх стосунків з однолітками та членами родини;

- емоційна сфера стає узгодженою з моральними й соціальними нормами завдяки опанованим навичками адаптації в несприятливих обставинах,

- діти починають наряду з емоційно-чуттєвим реагуванням на складні ситуації виявляти практико орієнтовані моделі поведінки, що свідчить про розвиток елементів саморегуляції.

Прояв емоцій дітей став більш пов'язаними з різними аспектами їхнього дозвілля, сімейних активностей та соціальної взаємодії під час яких дошкільники і молодші школярі краще усвідомлюють свої емоційні стани, природніше інтегрують їх у свою діяльність, та починають використовувати різні способи для емоційної регуляції – від фізичної активності до творчих видів діяльності та родинної взаємодії. Відповідно збільшення кореляційних зв'язків ($W=0,198 \rightarrow$

W=0,222) демонструє позитивний вплив сформованості універсальних навичок в адаптації до несприятливих обставин на різні сфери життя дітей, зокрема на їхню емоційну та соціальну компетентність. Емоційні переживання (гнів, смуток, подив, відраза, презирство, провина) стали природніше пов'язуватися з вибором універсальних навичок, що є показником відновлення – зміцнення емоційної інтегрованості та покращення саморегуляції.

Отже, орієнтація на інтегральний підхід у впровадженні програми «Несприятлива погода» з розвитку універсальних навичок адаптації та відновлення «Cross-Cutting Skills for Child «Обирай і грай!» сприяло формуванню цілісної структури соціальних і емоційних зв'язків, де підтримка, допомога, відповідальність і співпереживання взаємно підсилюють одна одну і в подальшому становлять життєві цінності.

Висновки з дослідження і перспективи розвідок у цьому напрямі.

Отже, з огляду на вищевикладене, основними аспектом набуття життєвих цінностей дітьми 5-7 років є посилення інтегрованості в прояві навичок самостійності, соціальної взаємодії та емоційного відновлення. Виявлені результати засвідчують, що опанування навичок адаптуватися до несподіваної ситуації та/або несприятливих обставин, оволодіння новими видами діяльності та моделями поведінки (самостійності, пошуку рішень і підтримки соціальних контактів з членами родини та однолітками), що враховують саме їхні конкретні особисті потреби, можливо здійснювати в межах програми «Несприятлива погода». Запровадження означеної програми у вигляді психологічної технології ігрового квесту «Cross-Cutting Skills for Child «Обирай і грай!» забезпечить систему психолого-педагогічної підтримки та супроводу дітей та їх батьків на етапі їх переходу від дошкільної до початкової ланки освіти в умовах викликів несприятливих обставин під час війни. Перспективами подальших досліджень є розробка програм підвищення кваліфікації щодо підготовки педагогічних працівників та практичних психологів закладів дошкільної та загальної середньої, позашкільної освіти до запровадження короткотривалої програми «Несприятлива погода» з розвитку універсальних навичок адаптації та відновлення для дітей 5-7 років.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти України (2021). Під наук. керівн. Піроженко Т. О., авт. кол-в: Байер О. М., Безсонова О. К., Брежнєва О. Г., Гавриш Н. В., Загородня Л. П. та ін. 2021. 37 с. *Наказ Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Базового компоненту дошкільної освіти (державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція»* від 12.01.2021 № 33. URL: <https://cutt.ly/TPuNoFj>
2. Бойко, С. (2025) Національна ідентичність як основа стійкості молоді в умовах війни: освітній та виховний потенціал. Нові технології навчання [інтернет]. 02, Червень 2025

[цит. за 30, Жовтень 2025]; (99):16-28. URL: <https://journal.org.ua/index.php/ntn/article/view/420>

3. Бондаренко, М. О. & Жданюк, Л. О. (2023). Прив'язаність до домівки як фактор соціально психологічної адаптації українців в умовах військового стану. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія*, Вип. 68, 115–130.

DOI: <https://doi.org/10.34142/23129387.2023.68.08>

4. Бородулькіна, Т. (2024). Особливості психологічного консультування батьків дошкільнят та виклики війни. *Дошкільна освіта: глобальні тенденції*, 6, 24–40. <https://doi.org/10.31470/2786-703X-2024-6-24-40>

5. Дишлова, Н. В. (2023). Соціально-психологічні передумови становлення групової ідентичності дошкільнят. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*, Вип. 48 (51). DOI: [10.33120/ssspj.vi48\(51\).243](https://doi.org/10.33120/ssspj.vi48(51).243)

6. Карабаєва, І. І. (2025). Особистісний адаптивний потенціал як один із чинників психологічної стійкості дітей. *Українська школа в контексті війни: психологічні проблеми : збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції* (Київ, 5 травня 2025 року) / за ред. С. Д. Максименка. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2025. 129–135. https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/745786/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_05.05.2025%281%29.pdf (відвідано 30.10.25).

7. Концепція Нової української школи (2016). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (відвідано 29.09.25).

8. Коток, М. О. (2016). Аналіз стану сформованості особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сесія Психологічні науки*, Випуск 4, 46–51. <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/507835.pdf>

9. Коток, М. О. (2019). Виховання особистісної ідентичності у дітей старшого дошкільного віку. *Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук*. 13.00.08 – дошкільна педагогіка. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0420U100048#!> (відвідано 30.10.25)

10. Кравчук, Н. П. (2018). Особливості формування психологічної стійкості у дітей дошкільного віку. URL: <https://enpurb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/08fc0f2d-2c65-4c4c-9844-43d6476dd34a/content> (відвідано 30.10.25).

11. Маслак, Ю. Сприяємо формуванню самоусвідомлення, саморефлексії та самооцінки в дошкільнят. URL: <https://numo.mon.gov.ua/storage/app/media/Docs/Pages/samosvidomist-i-samoocinka-v-doshkilnyat.pdf> (відвідано 30.10.25).

12. Нахула, О., Ніколаєв, Л., та Савич, З. (2024). Розвиток стресостійкості та базового відчуття безпеки у дітей дошкільного віку за допомогою ресурсно-орієнтованої моделі подолання стресу BASIC Ph. *Дошкільна освіта: Глобальні тенденції*, 5, 20–41. <https://doi.org/10.31470/2786-703X-2024-5-20-41>

13. Піроженко, Т. О., Соловійова, Л. І., Карабаєва, І. І., Гурковська, Т. Л., Токарьова, Л. Д., Федорчук, О. І. Особливості психологічної стійкості дітей старшого дошкільного віку : *навчальний посібник*; за наук. ред. Т. О. Піроженко. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2025. 153 с.

14. Піроженко, Т. О., Соловійова, Л. І., Гурковська, Т. Л., Федорчук, О. І. Психологічна стійкість дитини старшого дошкільного віку: діагностичний інструментарій: навчально-методичний посібник. Київ : Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2025. 122 с.

15. Поуль, В., & Волженцева, І. (2020). Психолого-педагогічний супровід особистості: погляд у контексті інтегрального підходу. *Humanitarium, Том 44, Вип. 1*, 123–132. URL: <https://ehsupir.uhsp.edu.ua/server/api/core/bitstreams/243ac476-d5cd-46f9-ba2f->

[b802b6a95cd7/content](http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/fc72d78bb069f493b87e716a1f31a05b.pdf)

16. Поуль, В., & Колган, Т. (2023). Інтегральний підхід у підтримці здобувачів освіти Донеччини: телетехнології адаптації, відновлення та розвитку під час війни. *Contemporary Technologies and Society: Innovations, Artificial Intelligence, and Challenges*. Collective Scientific Monograph. Katowice. 279–285. URL: <http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/fc72d78bb069f493b87e716a1f31a05b.pdf>

17. Поуль, В. (2022). Проблеми адаптації та відновлення дошкільнят та їхніх батьків за несприятливих життєвих обставин. *Дошкільня освіта: глобальні тенденції*, 2, 38–62. <https://doi.org/10.31470/2786-703X-2022-2-38-62>

18. Прокоф'єва, Л. & Пономаренко, А. (2022). Патріотичне виховання як психолого-педагогічна проблема. Сучасна психологія: проблеми та перспективи. Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Сучасна психологія: проблеми і перспективи» (8 грудня 2022 р.). Ізмаїл: РВВ ІДГУ. 112–117. URL: <http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/02/psyholohija-vyp.-5.pdf>

19. Федорчук, О. (2025). Стратегії психологічної стійкості в контексті утвердження української національної ідентичності старшого дошкільника. *Утвердження української національної ідентичності в умовах воєнного стану: стратегічні орієнтири та інноваційні практики*. Збірник наукових праць. За ред. К. О. Журби, Л. В. Канішевської. Івано-Франківськ: НАІР, 172–177.

20. Холод, О. (2023). Психолінгвістичні моделі пояснення життєво важливих цінностей українців. *Психолінгвістика*, 33 (1), 190–211. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2023-33-1-190-211>

21. Шимко, В. (2024). Прикладна психолінгвістика онлайн-опитувань: деякі диспозиційні особливості вербальної реакції українців на патріотичну стимуляцію. *ПСИХОЛІНГВІСТИКА*, 36 (1), 189-210. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2024-36-1-189-210>

22. Poul, V. (2024). Integral Approach in Child's Personality Support: Universal Skills OF Adaptation to Unfavorable Life Circumstances. *Supporting of Psychological Well-Being of the Individual in the War Conditions: International Experience and Ukrainian Realities: proceedings of the international scientific-practical conference*. Kyiv, April 30 – May 1, 2024 / Eds.: Yulia Burtseva, Denys Malieiev, Valentyna Poul [et al]; Donetsk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education. Kyiv: [n. p.]. p.328–336.

CHILDREN IN UNFAVOURABLE CIRCUMSTANCES: FROM ADAPTING TO LIFE VALUES

Valentyna Poul

Associate Professor, PhD in Psychology,
Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology,
Dean of the Faculty of Advanced Training of Pedagogical Personnel,
Donetsk Service Teacher Training Institute State Institution of Higher Education
Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-9010-3841

poul@ippo.dn.ua

Tetiana Kolgan

Associate Professor, Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor of the Department of Management and Administration,
Vice-Rector for Academic Affairs and Economic Affairs,

Donetsk Service Teacher Training Institute State Institution of Higher Education,
Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0002-9276-3173

takolgan@ippo.dn.ua

Abstract. The issue of identifying the main aspects of acquiring life values by children aged 5-7 is becoming increasingly relevant. The focus is on the potential for organising psychological and pedagogical support and assistance in unfavourable circumstances during wartime, within the framework of an integrated approach.

A review of the extant research by scientists has highlighted various aspects of the formation of value attitudes (see, for example, the identification of conceptual models of life values, the role of national identity in the formation of psychological and social stability in adults, features of support in the adaptation of a child's personality during the war in the context of an integrated approach, personal and group identity and psychological stability of older preschoolers, etc.). This research provides a solid foundation upon which to consider the organisation of the acquisition of life values by children at the stage of their transition from preschool to primary education on the basis of an integral approach. The objective of the present article is twofold: firstly, to highlight the peculiarities of the acquisition of life values by children aged 5-7 in unfavourable life circumstances; and secondly, to explore the organisation of psychological and pedagogical support and accompaniment of this process in a remote format.

The authors present the results of the introduction of simple, effective technologies for supporting children, which will also be helpful to adults, in particular parents and teachers, through the testing of the author's programme "Unfavourable Weather" for the development of universal skills of adaptation and recovery in unfavourable life circumstances (author: Poul V.S., Ph.D., Associate Professor). The objective of the programme was to establish conditions conducive to the cultivation of the child's personality, thereby enabling them to select value orientations, acquire and subsequently apply the experience of successfully navigating various life situations, and engage in socialisation through the implementation of universal technologies for teaching. The programme's objective was to cultivate an environment conducive to the development of a child's personality, equipping them with the capacity to select value orientations, acquire and subsequently apply the proficiency to effectively navigate and resolve unfavourable life circumstances, and facilitate social integration through the implementation of universal methodologies for the instruction of adaptation and recovery capabilities. A subsequent analysis of the data obtained revealed a pattern of more integrated involvement of children in joint interaction with parents and peers. This integral involvement supported the children's emotional state and helped them coordinate their own activities and their environment.

This finding indicates an increase in cognitive and emotional integration in the development of self-identification and social competencies in difficult life situations. A number of direct correlations were identified between children's behavioural patterns in unfavourable circumstances and their activities. Children who demonstrated a greater focus on personal resources (e.g. favourite toy, item) exhibited a greater need for adult support to recover ($r=0.252$). Furthermore, respondents who were actively involved in their preferred activities and games demonstrated not only knowledge of how to act and search for solutions in stressful situations ($r=0.395$), but also independence in overcoming difficulties ($r=0.351$). Additionally, children who expressed their dreams and aspirations were more likely to show interest in joint activities with parents and peers ($r=0.238$). Finally, children who identified their emotions, recovered and distracted themselves in stressful situations through creative activities ($r=0.308$) also demonstrated a tendency to do so. Recent studies have demonstrated that the cultivation of universal competencies in children that facilitate adaptation to unfavourable circumstances exerts a positive influence on various domains of life, notably emotional and social competence. The regulation of emotional experiences (e.g., anger, sadness, guilt) is more effectively

achieved through the selection of universal skills, which serves as an indicator of recovery, characterised by the enhancement of emotional integration and the improvement of self-regulation. The introduction of a short-term programme, entitled “Unfavorable Weather”, was designed to cultivate universal adaptation and recovery skills for children aged 5–7. This programme was delivered through a psychological game quest, “Cross-Cutting Skills for Children”. Choose and Play!” will provide a system of psychological and pedagogical support and guidance for children and their parents during their transition from preschool to primary education in the challenging circumstances of war.

It is evident that the cultivation of universal adaptation and recovery skills within an integral approach plays a pivotal role in the formation of a holistic structure of social and emotional connections for children aged 5–7. In this developmental context, support, assistance, responsibility and empathy from peers and adults mutually reinforce each other, thereby establishing the foundation for children's life values.

Keywords: life values; an integral approach; unfavourable life circumstances; psychological and pedagogical support; children aged 5–7; universal adaptation and recovery skills.

REFERENCES

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity Ukrainy (2021). Pid nauk. kerivn. Pirozhenko T. O., avt. kol-v: Baiier O.M., Bezsonova O.K., Brezhnieva O.H., Havrysh N. V., Zahorodnia L. P. ta in. 2021. 37 s. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy “Pro zatverdzhennia Bazovoho komponentu doshkilnoi osvity (derzhavnogo standartu doshkilnoi osvity) nova redaktsiia” vid 12.01.2021 № 33. URL: <https://cutt.ly/TPuNoFj> [in Ukrainian].
2. Boiko, S. (2025) Natsionalna identychnist yak osnova stiikosti molodi v umovakh viiny: osvittii ta vykhovnyi potentsial. *Novi tekhnologii navchannia* [internet]. 02, Cherven 2025 [tsyt. za 30, Zhovten 2025]; (99):16-28. URL: <https://journal.org.ua/index.php/ntn/article/view/420> [in Ukrainian].
3. Bondarenko, M. O. & Zhdaniuk, L. O. (2023). Pryv'iazanist do domivky yak faktor sotsialno psykhologichnoi adaptatsii ukraintsiv v umovakh viiskovoho stanu. *Visnyk KhNPU imeni H.S. Skovorody. Psykholohiia*, 68, 115–130. DOI: <https://doi.org/10.34142/23129387.2023.68.08> [in Ukrainian].
4. Borodulkina, T. (2024). Osoblyvosti psykhologichnoho konsultuvannia batkiv doshkilniat ta vyklyky viiny. *Doshkilna osvita: hlobalni tendentsii*, 6, 24–40. URL: <https://doi.org/10.31470/2786-703X-2024-6-24-40> [in Ukrainian].
5. Dyshlova, N. V. (2023). Sotsialno-psykhologichni peredumovy stanovlennia hrupovoi identychnosti doshkilniat. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykhologii*, 48 (51). URL: https://www.researchgate.net/publication/358436366_Sotsialno-psihiologichni_peredumovi_stanovlennia_grupovoi_identichnosti_doshkilnat [in Ukrainian].
6. Karabaieva, I. I. (2025). Osobystisnyi adaptivnyi potentsial yak odyn iz chynnykiv psykhologichnoi stiikosti ditei. *Ukrainska shkola v konteksti viiny: psykhologichni problemy* : zbirnyk materialiv II Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii (Kyiv, 5 travnia 2025 roku) / za red. S. D. Maksymenka. Kyiv : Instytut psykhologii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy, 2025. 129–135.
7. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly (2016). URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (vidvidano 29.09.25). [in Ukrainian].
8. Kotok, M. O. (2016). Analiz stanu sformovanosti osobystisnoi identychnosti u ditei starshoho doshkilnogo viku. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Sesiia Psykhologichni nauky*, 4, 46–51. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/507835.pdf> [in Ukrainian].
9. Kotok, M. O. (2019). Vykhovannia osobystisnoi identychnosti u ditei starshoho doshkilnogo viku. Avtoreferat dysertatsii na здобuttia naukovoho stupenia kandydata

pedagogichnykh nauk. 13.00.08 – doshkilna pedagogika. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0420U100048#!> (vidvidano 02.10.25) [in Ukrainian].

10. Kravchuk, N. P. (2018). Osoblyvosti formuvannia psykholohichnoi stiikosti u ditei doshkilnogo viku. URL: <https://enpurb.edu.ua/server/api/core/bitstreams/08fc0f2d-2c65-4c4c-9844-43d6476dd34a/content> (vidvidano 02.10.25). [in Ukrainian].

11. Maslak, Yu. Spryiaemo formuvanniu samousvidomlennia, samorefleksii ta samoostinky v doshkilniat. URL: <https://numo.mon.gov.ua/storage/app/media/Docs/Pages/samosvidomist-i-samoocinka-v-doshkilnyat.pdf> (vidvidano 02.10.25). [in Ukrainian].

12. Nakhula, O., Nikolaiev, L., & Savych, Z. (2024). Rozvytok stresostiikosti ta bazovoho vidchuttia bezpeky u ditei doshkilnogo viku za dopomohoiu resursno-orientovanoi modeli podolannia stresu BASIC Ph. *Doshkilna osvita: Hlobalni tendentsii*, 5, 20-41. <https://doi.org/10.31470/2786-703X-2024-5-20-41>

13. Pirozhenko, T. O., Soloviova, L. I., Karabaieva, I. I., Hurkovska, T. L., Tokarieva, L. D., Fedorchuk, O. I. Osoblyvosti psykholohichnoi stiikosti ditei starshoho doshkilnogo viku : navchalnyi posibnyk; za nauk. red. T.O. Pirozhenko. Kyiv : Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy, 2025. [in Ukrainian].

14. Pirozhenko, T. O., Soloviova, L. I., Hurkovska, T. L., Fedorchuk, O. I. Psykholohichna stiikist dytyny starshoho doshkilnogo viku: diahnostychnyi instrumentarii: navchalno-metodychnyi posibnyk. Kyiv : Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy, 2025. [in Ukrainian].

15. Poul, V., & Volzhentseva, I. (2020). Psykholoho-pedahohichnyi suprovid osobystosti: pohliad u konteksti intehralnogo pidkhodu [Psychological and pedagogical support of personality: a view in the context of the integrated approach] *Humanitarium*, 44(1), 123–132. URL: <https://ehsupir.uhsp.edu.ua/server/api/core/bitstreams/243ac476-d5cd-46f9-ba2f-b802b6a95cd7/content> [in Ukrainian].

16. Poul, V., & Kolhan, T. (2023). Intehralnyi pidkhid u pidtrymtsi zdobuvachiv osvity Donechchyny: teletekhnologii adaptatsii, vidnovlennia ta rozvytku pid chas viiny [An Integral Approach in Supporting Educational Seekers of Donetsk Region: Teletechnologies of Adaptation, Recovery and Development During the War]. *Contemporary Technologies and Society: Innovations, Artificial Intelligence, and Challenges.. Collective Scientific Monograph*. Katowice. 279–285. URL: <http://www.wydawnictwo.wst.pl/uploads/files/fc72d78bb069f493b87e716a1f31a05b.pdf> [in Ukrainian].

17. Poul, V. (2022). Problemy adaptatsii ta vidnovlennia doshkilniat ta yikhnikh batkiv za nespryiatlyvykh zhyttievykh obstavyn. *Doshkilna osvita: hlobalni tendentsii*, 2, 38–62. <https://doi.org/10.31470/2786-703X-2022-2-38-62> [in Ukrainian].

18. Prokof'ieva, L. & Ponomarenko, A. (2022). Patriotychne vykhovannia yak psykholoho-pedahohichna problema. *Suchasna psykholohiia: problemy ta perspektyvy*. Zbirnyk naukovykh prats za materialamy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Suchasna psykholohiia: problemy i perspektyvy» (8 hrudnia 2022 r.). Izmail: RVV IDHU. 112-117. URL: <http://idgu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/02/psyholohija-vyp.-5.pdf> [in Ukrainian].

19. Fedorchuk, O. (2025). Stratehii psykholohichnoi stiikosti v konteksti utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti starshoho doshkilnyka. *Utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti v umovakh voiennoho stanu: stratehichni oriientyry ta innovatsiini praktyky*. Zbirnyk naukovykh prats. Za red. K. O. Zhurby, L. V. Kanishevskoi. Ivano-Frankivsk: NAIR, 172–177 . [in Ukrainian].

20. Kholod, O. (2023). Psykholinhvistychni modeli poiasnennia zhyttievo vazhlyvykh tsinnosti ukrainsiv. *Psykholinhvistyka*, 33 (1), 190–211. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2023-33-1-190-211> [in Ukrainian].

21. Shymko, V. (2024). Prykladna psykholinhvistyka onlain-opytuvan: deiaki dyspozytsiini osoblyvosti verbalnoi reaktsii ukrainsiv na patriotychnu stymuliatsiiu. *Psykholinhvistyka*, 36 (1), 189–210. <https://doi.org/10.31470/2309-1797-2024-36-1-189-210> [in Ukrainian].

22. Poul, V. (2024). Integral Approach in Child's Personality Support: Universal Skills OF

В. ПОУЛЬ, Т. КОЛГАН

Діти в несприятливих обставинах: від адаптації до життєвих цінностей

Adaptation to Unfavorable Life Circumstances. Supporting of Psychological Well-Being of the Individual in the War Conditions: International Experience and Ukrainian Realities: proceedings of the international scientific-practical conference. Kyiv, April 30 - May 1, 2024 / Eds.: Yulia Burtseva, Denys Malieiev, Valentyna Poul [et al]; Donetsk Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education. Kyiv: [n. p.]. p.328–336.

Матеріали надійшли до редакції
03.10.2025 р.